

УДК 655.411+378.014.6(477)

Наталія Халікян,
спеціаліст 1-ї категорії
видавництва "Наука і техніка"
Одеського національного
політехнічного університету

Микола Яценюк,
доцент кафедри філософії, історії
і політології Одеського державного
економічного університету,
кандидат соціальних наук

Тенденція розвитку поглядів на навчальну літературу для вищої школи

Стаття присвячена вивченню та аналізу розвитку сегмента книжкового ринку навчальної літератури для вищої школи. Розглянуті проблеми та тенденції сучасного книговидання, проведено соціологічне опитування студентів та працівників окремих ВНЗ з метою вивчення попиту на навчальну літературу.

Ключові слова: книжковий ринок, книговидання, навчальна література, опитування, якість освіти.

Постановка проблеми. Основним елементом процесу навчання є передавання студентові цінної систематизованої інформації у доступній для сприйняття формі, тому вивчення думок тих, хто навчається, та їхніх побажань є важливим фактором покращення якості освіти. Чіткі та ясні принципи навчання зазначені в Положенні "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах", затвердженому наказом Міністерства освіти України № 161 від 02.06.1993 р. [1]. "Зміст освіти визначається освітньо-професійною програмою підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою і вищого навчального закладу і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах, а також під час проведення навчальних занять та інших видів навчальної діяльності". Як бачимо, основним джерелом інформації є книга — унікальне інформаційне джерело, яке з'явилося дві з половиною тисячі років тому [2].

На жаль, зміст, форма та якість навчальної літератури визначаються, в основному, на підставі суб'єктивних уподобань та думок авторів і видавництва. Побажання самих читачів систематизовано не вивчаються і, як наслідок, не враховуються під час підготовки навчальної літератури. Таким чином, основний "гравець" на полі книговидання — її користувач — виключений із виробничого процесу. Це не може не позначитися негативним чином як на затребуваності навчальної літератури, так і на якості освіти.

Постановка завдань. Аналіз сегмента книжкового ринку, а саме навчальної літератури для вищої школи, і пошук шляхів покращення інформаційної ефективності тієї, що видається, для покращення якості освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для вивчення аналізованої проблеми і налаштування зворотного зв'язку "читач — автор та видавець" було проведено соціологічне опитування серед студентів та викладачів Одеського національного політехнічного університету (ОНПУ) за технічної підтримки кафедри соціальної роботи і кадрового менеджменту цього вищого навчального закладу. Всього було опитано понад три тисячі респондентів.

Першу спробу подібного аналізу було здійснено у 2006 році у п'яти регіонах країни, а саме серед студентів і викладачів таких ВНЗ: Національний університет "Львівська політехніка" (ЛП), Одеський національний політехнічний університет, Запорізький національний технічний універси-

тет (ЗНТУ), Донецький національний технічний університет (ДНТУ) та Національний університет "Києво-Могилянська академія" (КМА) [3].

Необхідність проведення цього соціологічного опитування викликана тим, що за час, який пройшов після першого, повністю змінилося покоління студентів, і тому могли стати іншими думки та переваги нинішніх. Необхідно відзначити, що було використано таку саму анкету, що і в першому соціологічному опитуванні, а результати досліджень порівнювались [3].

За даними соціологічного опитування, у 2006 році українськомовній літературі віддавали перевагу 93,3% реципієнтів ЛП, 71,3% КМА, 13,1% ЗНТУ, 10,8% ОНПУ та 3,1% ДНТУ. Найвищий показник прихильності до російськомовної літератури спостерігався у ДНТУ — 79%, найнижчий у ЛП — 0,9%. На 2011 рік у ОНПУ попит на літературу українською мовою зріс усього на 1,3%, а на літературу російською — впав на 4%. У 2006 році кількість найменувань бібліотечної літератури в усіх опитаних закладах задовольняла менше половини респондентів, але, як показало опитування, уже в 2011 році, приміром, в ОНПУ, показник зріс до 61%. Враховуючи, що у всіх закладах надають перевагу друкованим варіантам книг, це показово. Але на противагу, тільки у ЗНТУ половина опитаних у 2006 році користувались книгами з бібліотек, більшість же бажала мати власні примірники. А от в ОНПУ цей показник, як засвідчило опитування, проведене п'ять років тому, становив 37,6%, а торік впав до 34%.

Щодо похибок у редагуванні та коректурі сучасних видань, у всіх закладах якість текстового блоку задовольняє більше половини реципієнтів (у ОНПУ на 2011 рік показник збільшився з 58% до 77%), а серед причин невдоволення називали дрібний шрифт у виданнях. Також важливо зазначити, що майже всі опитані користуються довідково-інформаційним апаратом книги, але половина — невдоволені його якістю.

Відповіді на запитання, стосовно яких тенденції збереглися (зміна поглядів не перевищує 5%), ми не аналізуємо, вважаючи ці зміни несуттєвими. Вони знаходяться у межах статистичного відхилення. Загалом, стан забезпеченості навчальною літературою для вищої школи не змінився, за кількістю найменувань і тиражу за п'ять років не перевищив 10% [4, 5]. Покращення забезпеченості якісною літературою спостерігається, як показало опитування, приміром, в Одеському національному політехнічному університеті. На думку респондентів, це результат діяльності його адміністрації, бібліотеки і видавництва.

Щодо запитань, що стосуються типу навчальної літератури за інформаційними ознаками, варто зазначити, що посилилась потреба в наявності конспекту лекцій. Цей вид навчальної літератури відображає і загальносвітову практику викладання у вищій школі.

Враховуючи важливість проведеного дослідження і виявлених у його ході проблем, автори проконсультувалися з відомим вченим, який має досвід викладацької роботи у провідних університетах Європи, США та Японії, академіком Російської академії наук, завідувачем кафедри Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, професором О. Руденком, який підтвердив факт існування загальносвітової тенденції широкого використання конспектів лекцій у навчанні сучасних студентів.

Психологічне і методологічне обґрунтування аспектів ширшого впровадження конспектів (курсів) лекцій викладачем Олександром Володимировичем у передмові до конспекту лекцій, який він зараз готує до опублікування.

Текст із передмови, який нам був люб'язно наданий, ми наводимо повністю в оригіналі: *"Сейчас трудно читать книги предшественников. Не хватает времени, образования, мотивации. Раньше авторы писали для своих современников, которые были готовы прочитать всю книгу насковозь, чтобы насладиться глубиной мысли и подняться до уровня автора. Сейчас читают выборочно. Отдельные, самые нужные места. Поэтому информация должна быть тщательно отобрана и систематизирована. Требуется краткость и ясность. Конспект или справочник — наиболее подходящая форма. Нужно снабдить его подробными указателями, списком обозначений. Все задачи должны быть решены. Иначе возникнут трудности, и желание читать пропадет.*

Вот примерный список соображений, которыми я старался руководствоваться. Писать любую книгу сейчас — неблагодарный труд. Цитирование она не увеличит. Появятся замечания по поводу ошибок, которые неизбежны. И все же.

В основе современной идеологии — потребительское следование инстинктам. Чтобы вернуть молодых людей к истинным ценностям, показать, что знание и интеллект заслуживают не насмешки, а уважения, им нужно помочь. Кто это сделает, как не люди ушедшего "века науки", у которых еще есть какие-то силы?

На молодежь обрушивается лавина информации. При этом возникают две проблемы. Первая — отделить полезные сведения от "информационного шума". Вторая — упорядочить и сохранить ценную информацию с тем, чтобы она могла оказаться доступной для использования в нужное время, которое, безусловно, наступит.

Каждый из нас всю жизнь собирает для себя интересные задачи, яркие идеи, красивые доказательства. Давайте ими поделимся.

Объем знаний, накопленных людьми, год от года растет. Человечество в целом умнеет. Однако отдельный индивидуум сегодня "в среднем" уступает в интеллекте своим предшественникам. Обидно, но пока еще поправимо".

Однак конспект і курс лекцій як формат навчальної літератури не визнається жодним нормативно-правовим документом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, включаючи і положення про акредитацію ВНЗ [8], хоча вся інша навчальна література враховується під час проведення акредитації. Конспекти лекцій (і курси лекцій) не розглядаються під час надання грифа "Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту" [9].

Заслуговує на увагу й спонукальна причина для видання навчальної літератури. Проблем тут більше, ніж досить. Видавці втрачають авторів, які можуть і вмють писати. На превеликий жаль, багато з них пишуть із службової потреби. Цей факт насторожує, оскільки суспільство ризикує втратити фахівців, які здатні створювати навчальну літературу, відкритим залишається питання, хто ж їм прийде на зміну. У ході анкетування вивчалася проблема роботи видавництва. При виборі випущеної ними навчальної літератури більшість студентів віддають перевагу її якості, ціна — на другому місці. Тому-то керівникам видавництва потрібно пам'ятати, що "сарафанна пошта" працює дуже чітко й імідж очолюваної ними організації потрібно постійно підтримувати. А от факт, з'ясований у ході опитування студентів ОНПУ в 2006 і 2011 роках, насторожує. У нинішніх студентів цього вишу вимоги до якості підручників знизилися.

Із групи запитань необхідно виділити ті, що стосуються вибору варіанта видання — у 2006 році дорогому віддали перевагу всі респонденти. Нинішню ситуацію можемо прослідкувати на прикладі Одеського національного політехнічного університету. Кількість його вихованців, котрі вибирають дорожче видання, знизилась на 3%, відтак на 3,2% більше тих, хто свій вибір зупиняє на дешевому. Це пов'язано з накладенням економічних можливостей населення на економічну ситуацію в країні та світі. Розглянемо його докладніше. Основним фактором під час прийняття рішення про покупку будь-чого є фінансова забезпеченість покупця. Використаємо поняття коефіцієнта фінансового забезпечення $K_{ф.з}$. Цей коефіцієнт визначимо як відношення середньої заробітної плати в регіоні (зокрема Одеській обл.) до мінімальної заробітної плати, що існує в Україні. На основі даних [6, 7]:

$$K_{ф.з.2006} = \frac{966}{365} = 2,647$$

$$K_{ф.з.2010} = \frac{2046}{888} = 2,304$$

Ці коефіцієнти показують, що пряма купівельна спроможність зменшилася на 13%, до того ж індекс інфляції за цей період становив 73%.

Однак, незважаючи на погіршення фінансового стану, прагнення до придбання дорожчого виду видання книги кількісно становить трохи менше, тоді як п'ять років тому — більше половини.

І все ж, попри ці цифри, переконуємо: читач залишається вірним КНИЗІ — джерелу духовності та знання.

Основні висновки та пропозиції. Проаналізувавши результати опитування, нещодавно проведеного і п'ятирічної давнини, можна зробити такі висновки й на їхній основі внести рекомендації:

1. Розробити та впровадити систему реалізації мотивації авторів до написання навчальної літератури.
2. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України визначитись щодо свого ставлення до конспекту (чи курсу) лекцій у системі навчальної літератури та щодо його статусу.
3. Видавництвам доцільно пам'ятати, що читачі бачать якісно надруковану та змістовну книгу і готові за це платити.
4. Доцільно налагодити постійно діючий зворотний зв'язок "читач — видавець".

Список використаної літератури

1. *Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах* : наказ № 161 від 2.06.1993 р. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0173-93>. — Назва з екрана.
2. *Самая древняя книга в мире выставлена в музее Софии*. — Режим доступу: <http://www.newsru.com>. — Назва з екрана.
3. *Халикян Н. В. Современный взгляд на учебную литературу для высшей школы. Краткий социологический анализ* / Н. В. Халикян, Н. А. Яценко // Інформаційне забезпечення навчального процесу у вищій школі: тези доп. на наук.-практ. конф., м. Одеса, 19—21 квіт. 2007 р. — Одеса, 2007. — С. 119—122.
4. *Волкова Н. І. Динаміка і тенденція випуску навчальної і наукової літератури для вищої школи в умовах сформованої ринкової економіки України* / Наталія Волкова, Наталія Халікян // Вісник Книжкової палати, 2006. — № 12. — С. 16—19.
5. *Халікян Н. В. Інноваційні технології книговидання і книгорозповсюдження в умовах економічної кризи з використанням веб-технологій* / Наталія Халікян // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 4. — С. 15—17.
6. *Індекс інфляції* / Держкомстат України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. — Назва з екрана.
7. *Розмір мінімальної заробітної плати* : Закон України "Про Державний бюджет України на 2012" від 23 груд. 2010 № 2857-VI. — Ст. 22. — Режим доступу: <http://consultant.parus.ua>. — Назва з екрана.
8. *Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 2006—2010 рр.* / Держкомстат України. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>. — Назва з екрана.
9. *Про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах* // "Про затвердження положення про акредитацію вищих навчальних закладів та спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах" : Положення : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31. жовт. 2011 № 1124. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=978-2001-%EF>. — Назва з екрана.
10. *Щодо видання навчальної літератури для вищої школи* : наказ МОН України від 27 черв. 2008 № 588. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/hryfy>. — Назва з екрана.

Статья посвящена изучению и анализу развития сегмента книжного рынка учебной литературы для высшей школы. Рассмотрены проблемы и тенденции современного книгоиздания, включая социологический опрос студентов и работников отдельных ВУЗов для изучения спроса на учебную литературу.

Article is dedicated to researching and analyzing of publishing market of educational books. Problems and tendencies of modern book printing are illuminated, including sociological quiz about popularity of educational literature for students and university workers.

Надійшла в редакцію 15 вересня 2011 року